

БІБЛІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА

УДК 016:37(051)"1917/1945"

О. Б. Бондарчук

ГАЛУЗЕВІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ 1917–1945 РР. У ФОНДІ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті подано огляд періодичних видань 1917–1945 рр. з фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, які є важливим джерелом досліджень у галузі педагогіки, освіти, бібліотекознавства. Розкрито видову та тематичну спрямованість часописів, що відображають тенденції розвитку освіти, науки, культури України у складні історичні періоди. Проаналізовано маловідомі широкому загалу науковців періодичні видання.

Ключові слова: бібліотеки, часописи, періодика, каталоги, історико-педагогічні дослідження, джерельна база.

Постановка проблеми. У пресодруках минулого відображено не лише історію вітчизняної освіти і педагогічної думки, а й ту соціальну напругу, що супроводжувала процес формування національної самосвідомості народу, боротьбу за національне й соціальне визволення, рідну школу. Історія української передової педагогічної думки складалася так, що саме преса, починаючи з другої половини ХІХ ст., стала однією з форм існування й розвитку громадської самосвідомості, поширення передових знань, ідей. У 20–30-х рр. ХХ ст. науковий пошук відбувався в умовах формування тоталітарного радянського режиму в межах партійно-класового підходу, що призвело до обмеження, а згодом і забуття національно-патріотичної періодики. Тогочасна радянська освітня політика була спрямована на підпорядкування та уніфікацію національних шкіл до загальної системи єдиної трудової школи [8]. Педагогічна періодика стала невід'ємною частиною державної освіти та політико-виховної роботи серед населення.

Розгляд часописів як об'єкта джерелознавства є важливим чинником у проведенні наукових досліджень, оскільки цей інформаційний ресурс великою мірою відображає розвиток педагогічної думки, її особливості, проблематику тощо.

Періодичні видання з питань освіти можна розглядати як своєрідний індикатор наукових досліджень, оскільки вони забезпечували неперервність інформування про поточні події. Крім того, важливого значення науковий аналіз періодики набуває завдяки висвітленню в ній комплексної та оперативної інформації різноманітного характеру, що робить періодику цінною джерельною базою історико-педагогічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звертаючись до попередніх розвідок з питань ролі періодичних видань, наголосимо на наукових працях Л. Березівської, яка аналізує внесок українських педагогів початку ХХ ст. у розбудову національної освіти на основі матеріалів журналу «Вільна українська школа» [1; 2]. У своїх дослідженнях науковець всебічно розкриває роль видання як джерела мікроісторії

освіти в Україні, зміст якого є «образом освіти і педагогічної науки в малодосліджений період Української революції, становлення української державності» [2, с. 7].

До вивчення періодичних видань як підгрунтя історико-педагогічних досліджень звернулася також С. Бричок [3], яка акцентувала увагу на матеріалах журналу «Церковно-приходская школа» та їх значенні як джерела для дослідження початкової освіти. Серед вітчизняних наукових розвідок з питань впливу педагогічної преси на розвиток теорії, методології та практики освітньої діяльності зазначимо також дослідження Л. Вайди [4], яка аналізує відтворення процесу нагромадження педагогічних знань і розвитку педагогічної науки в публікаціях педагогічної преси.

Розгляд функцій періодичної педагогічної преси в трансформації суспільно-педагогічної свідомості та змістового наповнення публікацій знайшов відображення в працях С. Лободи [9] та Т. Філімонової [13]. Дослідниця питань з історії педагогіки С. Тарнавська зазначає, що аналіз профільних періодичних видань «актуалізує вивчення історії вітчизняної вищої школи, сприяє формуванню цілісної картини її розвитку» [12, с. 30].

Проте серед розмаїття універсальних ретроспективних показчиків періодичних видань в Україні науковці відзначають суттєву неповноту обліку українських періодичних видань, зокрема галузевого спрямування.

Мета статті – представити періодичні видання 1917–1945 рр. як частини інформаційного ресурсу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України ім В. О. Сухомлинського), що слугують першоджерелами історико-педагогічних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У фонді бібліотеки зберігається близько 100 назв часописів 1917–1945 рр., що видавались на теренах сучасної України, а також у місцях компактного проживання українців на території Російської Федерації.

Зазначений проміжок часу охоплює історичні події, що пов'язані із національно-демократичним, духовно-культурним піднесенням українського народу, а також із розвитком національної освіти і педагогіки (1917–1921 рр.), розвитком ідей педоцентризму й трудової школи (1920–1930 рр.), ідеологізації комуністичного виховання (1931–1945 рр.).

Фонд періодичних видань 1917–1945 рр. умовно можна розділити за видовою ознакою: науково-педагогічні («За комуністичне виховання дошкільника», «Комуністична освіта», «Шлях освіти»), загально педагогічні («Вільна Українська школа», «Внѣшкольное Просвѣщеніе», «Дитячий рух», «Друг детей» тощо) науково-практичні («За масову комуністичну освіту», «Народная школа», «Наша освіта», «Нова школа» та ін.), громадсько-педагогічні («Пути коммунистического просвещения», «Радянська освіта», «Радянська школа» та ін.), науково-популярні («Аматорський театр», «Знання», «Наш родный край») дитячі видання («Більшовиченята», «Весела бригада», «Жовтень», «Піонерія» тощо).

Розглядаючи публікації журналів того часу, можна зробити висновок, що видання сприяли формуванню світоглядних та аксіологічних настанов серед тогочасних педагогів-практиків. Публікації часописів містять відомості про важливі проблеми освітньо-виховного процесу у школі, що були характерні для досліджуваного хронологічного періоду, та шляхи їх розв'язання. Таким чином, через статті журналів відбувалася багатоаспектна професійна комунікація педагогів, обмін досвідом між активними вчителями з творчим підходом до своєї фахової діяльності. На сторінках журналів розкриваються теоретичні й методичні засади реформування й модернізації освітньої галузі в Україні та історико-культурні процеси означеного періоду.

У редакційній статті періодичного видання професійної спілки освітян – «Робітник освіти» було сформульовано програмові засади цього часопису, а саме: обґрунтування теоретичних і методологічних засад нової освітньої політики, що певним чином відображає його цільове призначення, встановлення тісного зв'язку з учительством на місцях, допомога освітянам у реалізації нових навчальних планів і програм, методичне забезпечення навчального процесу, надання додаткових знань для підвищення ідейного рівня й професіоналізму педагогів. Власне аналогічні питання висвітлювались у більшості педагогічних часописів 1917–1945 рр.

У фонді періодичних видань зберігається низка регіональних педагогічних часописів. Серед них – «Народное просвещение: орган Одесского Губернского Отдела Народного образования», «Нова школа» (Полтава), «Освіта : орган Подільської губерньської народної управи», «Освіта Мелітопільщини», «Освіта на Артемівщині», «Освіта на Харківщині» «Пролетарська освіта» (Вінниця), «Просвещение: Черниговский губерньский отдел народного образования» та ін.

Під час дослідження виявлено, що деякі журнали, зокрема, «Новим шляхом» (Краснодар), «Наш родной край» (Мукачево), «Пути коммунистического просвещения» (Сімферополь), є маловідомими у науковому середовищі, проте надзвичайно цікаві та цінні з точки зору дослідження розвитку національної освіти на не українськомовних територіях.

Так у часописі «Новим шляхом» заслуговують на увагу статті, присвячені проблематиці українізації шкіл та культурно-освітніх установ у місцевостях з українським населенням. Дописувачі журналу порушують такі питання, як перспективи освітньої роботи у школах РСФРР українською мовою (І. Костенко) [7], потреба у формуванні єдиних методичних основ викладання українознавства в навчально-виховному процесі (В. Марченко) [11], практичний досвід та проблеми українізації шкіл на Кубані (Т. Іващенко, Ф. Кальницький, М. Лола, А. Павлюк, Ф. Чапала, І. Шаля) [6, 10, 14, 15].

У публікаціях до часопису наголошено, що «сучасна школа вимагає від вчителя науково-лінгвістичних знань, бо од вірного погляду на мову залежить вірно взятий такт виховного підходу до одного з найголовніших факторів людського життя – мовної діяльності» [7, с. 42]. Зі статей зазначеної тематики дізнаємося про основні теоретичні, методичні та практичні проблеми процесу українізації, плани проведення

українізації в певних районах, місце української мови у шкільній освіті Кубані, зрушення в процесі українізації та його суспільне значення в педагогічній позиції регіону.

Попри регіональний характер, типовим для тогочасної української преси було те, що в ній «відобразився єдиний для всієї нації процес кристалізації педагогічної думки, формування основ національної школи. Звернення до ґрунтового, науково об'єктивного, позбавленого ідеологічних догм, конструктивного вивчення педагогічного досвіду регіональних педагогічних часописів розширить джерельну базу української педагогічної науки, дасть можливість використати їх кращі надбання в розбудові системи національної освіти в Україні» [8]. Дослідник у галузі теорії та історії педагогіки І. Зайченко наголошує, що саме через пресу реалізується процес формування національної школи (обґрунтування мети, завдань, змісту, методів навчання й виховання, ролі, місця і значення вчителя) [5].

До 20-ї річниці від дня заснування Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського фахівцями бібліотеки готується до друку каталог «Періодичні видання 1917–1945 рр. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського». Видання буде підготовлено в межах НДР «Відображення розвитку національної освіти і педагогічної думки у друкованих та електронних виданнях» (науковий керівник – Сухомлинська О. В., д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). Структура видання складатиметься з основної частини та допоміжних показчиків (іменний показчик, показчик місць видання, показчик видавництв і друкарень).

Основними вимогами, що висуваються до каталогу, є науковість, повнота і достовірність у поданні матеріалів. Бібліографічний опис періодичних видань здійснюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». В описі будуть наведені основні елементи, факультативні відомості, серед яких – розкриття змісту, авторського складу, наявність номерів у фонді бібліотеки тощо.

Каталог «Періодичні видання 1917–1945 рр. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» стане ще одним виданням, що слугуватиме джерельною базою для науковців і практиків та сприятиме фаховому забезпеченню досліджень не лише з психологічних і педагогічних питань, а й з бібліології, бібліотекознавства, журналістикознавства, культурології.

Висновки. Отже вважаємо, що періодичні видання є унікальною джерельною основою для сучасних досліджень з історії вітчизняної педагогіки та підґрунтям для становлення практичних і методологічних основ реформування сучасної освітньої галузі в Україні.

Перспективною проблематикою для подальших досліджень є розвідки, присвячені окремим періодичним виданням з питань освіти для виявлення їх

значення як джерела історико-педагогічних досліджень, з проблематики, що є актуальною на сучасному етапі розвитку національної освіти.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Внесок Софії Русової у розбудову національної освіти: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) / Л. Д. Березівська // Наук. зап. [Ніжин. держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. – 2016. – № 1. – С. 286–290.
2. Березівська Л. Д. Колекція журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) як джерело мікроісторії освіти України / Лариса Березівська // Історико-педагогічний альманах / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини [та ін.]. – Умань, 2016. – Вип. 1. – С. 4–9.
3. Бричок С. Б. Журнал «Церковно-приходська школа» як історико-педагогічне джерело вивчення діяльності церковнопарафіяльних шкіл (кінець XIX – початок XX ст.) / С. Б. Бричок // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. – Хмельницький, 2013. – Вип. 15. – С. 92–97.
4. Вайда Л. О. Українська педагогічна преса як джерело відображення інноваційних педагогічних ідей (1991–2013 рр.) / Л. О. Вайда // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. – Хмельницький, 2013. – Вип. 15. – С. 102–105.
5. Зайченко І. В. Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – поч. XX ст.) / І. В. Зайченко ; за ред. М. Д. Ярмаченка. – Львів : [б. в.], 2002. – 344 с
6. Кальницький Ф. З досвіду українізації шкіл на Кубані в 1928 році / Ф. З. Кальницький // Новим шляхом. – 1929. – № 1. – С. 53–54.
7. Костенко І. Рідна мова / І. Костенко // Новим шляхом. – 1927. – № 2. – С. 41–42.
8. Лобода С. М. Інформаційні можливості періодичної преси XX століття як джерела історико-педагогічного дослідження / С. М. Лобода // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка : [зб. наук. пр.] / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – [Луганськ], 2007. – № 21 : Педагогічні науки, ч. 2. – С. 19–26.
9. Лобода С. М. Педагогічна творчість учителя на шпальтах вітчизняної преси XX століття: протистояння ідей : [монографія] / С. М. Лобода ; Держ. закл. «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Луганськ, 2010. – 504 с.
10. Лола М. Масова робота коло українізації в районах, що українізуються / М. Лола // Новим шляхом. – 1930. – [№ 4/5]. – С. 33–34.
11. Марченко В. Про українознавство в школах РСФРР / В. Марченко // Новим шляхом. – 1928. – № 4/5. – С. 39–44.
12. Тарнавська С. В. Робітничі факультети УСРР як історико-педагогічна проблема на сторінках часопису «Путь просвещения» (1922–1926 рр.) / Сніжана Тарнавська // Вісн. Кн. палати. – 2016. – № 9. – С. 30–34.
13. Філімонова Т. В. Часопис «Радянська освіта» (1923–1931) в історії громадсько-педагогічного руху України / Т. В. Філімонова // Таврійський вісн. освіти. – 2015. – № 2, ч. 2. – С. 277–285.
14. Чалапа Ф. Проти нікчемного досвіду з українізації Кальницького і перекручувань національної політики партії / Ф. Чалапа // Новим шляхом. – 1929. – № 4. – С. 30–31.
15. Шаля І. Нова доба в українізації Кубанської округи / І. Шаля // Новим шляхом. – 1929. – № 4. – С. 32–35.
16. Янченко Т. В. Педологія як основа соціального виховання дітей в Україні у 20-ті роки XX ст. / Т. В. Янченко // Наук. зап. [Ніжин. держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. – 2014. – № 4. – С. 233–239.

O. B. Bondarchuk,
head Department of scientific organization

and storage of the fund of V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

Periodic issues 1917–1945 rr. in the fund of V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine as a source of modern historiographic researches

The article presents an overview of the periodicals of 1917-1945 from the fund of V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, which are an important source of historical research in the field of pedagogy, education, library science. The article reveals the type and thematic orientation of the periodicals, which reflects the tendencies of development of education, science, culture of Ukraine in difficult historical periods, analyzes magazines that are not well-known to the general public of scientists, in particular, "New Way" (Krasnodar), devoted to Ukrainization of the Kuban

Key words: *libraries, periodicals, catalogs, historical and pedagogical research, source base.*

Надійшла до редакції 31.10.2018 року